

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی تخصصی

پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی

دوره دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۹

ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان ابتدایی

ارسال: ۱۳۹۹/۳/۲۷

محمد علی پور^۱

پذیرش: ۱۳۹۹/۹/۱

محمد اکبری بورنگ^۲، محمد محمودی بورنگ^۳

چکیده

تربیت شهروندی یکی از ضرورت‌های مهم هر نظام آموزشی است، به طوری که می‌توان گفت هدف اصلی نظام تعلیم و تربیت، تربیت شهروند مطلوب برای هر جامعه است. پژوهش حاضر با هدف بررسی ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان ابتدایی انجام شده است. ماهیت پژوهش، کاربردی از نوع توصیفی-پیمایشی است. جامعه آماری شامل آموزگاران ابتدایی شاغل در دوره دوم ابتدایی شهر بیرجند در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ است. نمونه پژوهش بر اساس جدول کرجسی و مورگان ۲۰۲ نفر تعیین و مورد بررسی قرار گرفت. روش نمونه‌گیری پژوهش خوشه‌ای-طبقه‌ای است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی محتوایی آن طبق نظر استادان مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن به روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۰۶ محاسبه شد. جهت تجزیه و تحلیل داده از آزمون آماری t تک نمونه‌ای استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از دید معلمان، برنامه‌درسی توانسته است در رفتارهای دانشی (۳/۱۵)، رفتارهای فرهنگی-ملی (۳/۶۳) و رفتارهای اجتماعی (۳/۵۱) در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان ابتدایی در حد متوسط به بالا عمل کرده است و در تربیت شهروند الکترونیک (۳/۰۷) در سطح مطلوب عمل نکرده است. پیشنهاد می‌شود با توجه به اختلاف میانگین مؤلفه شهروند الکترونیک با سطح مطلوب و ضرورت تربیت شهروند الکترونیک در جامعه مدرن امروز، طراحان و تدوین کنندگان برنامه درسی به این موضوع بیشتر بپردازند.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، دانش‌آموزان، تربیت، شهروندی، معلمان.

۱ - نویسنده مسئول دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه بیرجند m.alipour@birjand.ac.ir

۲ - استادیار گروه مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه بیرجند

۳ - دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه بیرجند

مقدمه و بیان مسئله

نظام آموزشی ابزار جدی جهت ارتقا سرمایه انسانی شناخته می‌شود و رکن اصلی تحولات جوامع است (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰). هدف نهایی نظام آموزش، رشد شخصی فرد و رشد اجتماعی جامعه است (کامیابی، فروغی و یارمحمدیان، ۱۳۹۷: ۲۵). برای دستیابی به این‌گونه اهداف، علاوه بر وجوه آموزشی و آگاهی‌های شناختی باید به ابعاد عاطفی و به خصوص رفتاری عمل شهروندی توجه ویژه نمود (ذکایی، ۱۳۸۱). زیرا شهروندی به‌عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی در جامعه اشاره دارد، به تعامل بین فرد و جامعه کمک می‌کند (پارکر، ۲۰۰۱). به بیان دیگر، شهروندی ایجاد پیوند میان فرد و اجتماع در قالب مسئولیت‌ها، تعهدات و وظایف است (شارع پور، ۱۳۹۴: ۱۲).

نظریه‌پردازان تعاریف و برداشت‌های مختلفی از تربیت شهروندی مطرح نموده‌اند. به اعتقاد مرفیدآهسته‌ی اصلی این تعامل را حقوق و تکالیف تشکیل می‌دهند. این برداشت از شهروندی همپوشانی چشمگیری با تعریف مشهور مارشال^۱ دارد. او بیان می‌دارد که مفهوم شهروندی در گذر زمان از تأکید صرف متفکران اولیه بر وظایف، به برابر دانستن اهمیت حقوق و وظایف شهروندی تغییر یافته است (فرمینی‌فراهانی، ۱۳۸۹). شهروندی مفهومی چندبعدی و تا حدود زیادی به شرایط کشور و جامعه مدنظر وابسته است (محسنی، ۱۳۸۹). می‌توان این‌گونه استنباط کرد که هر جامعه متناسب با زمینه‌های فرهنگی و ارزشی خود به شهروندانی خاص نیاز دارد و برای دستیابی به این مقصود باید تدابیر و زمینه‌های لازم برای تربیت شهروند را فراهم سازد (نلسون و کرر، ۲۰۰۵). تربیت شهروندی عبارت از رشد و پرورش ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است (لطف‌آبادی، ۱۳۸۵).

در خصوص تربیت شهروندی صاحب‌نظران ابعاد مختلفی را بر آن متصور شدند. توماس اس دی (۲۰۰۴) مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی محوری؛ می‌هوپی لیو^۲ (۲۰۰۱)، آراستگی شخصی، دانش‌محوری ملی و جهانی، سخت‌کوشی، وطن‌دوستی، تبعیت از قانون، نوع‌دوستی، مشارکت؛ ریولی (۲۰۱۰) دانش سیاسی و اجتماعی دانش-آموزان و سامرز^۳ (۲۰۰۲) تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران، رفتار متعهدانه و... را مدنظر قرار می‌دهند. در گزارش مطالعه تربیت شهروندی «انجمن بین‌المللی ارزشیابی و پیشرفت تحصیلی» آمده است؛ که تمامی جوامع معاصر دارای این نگرانی و دل‌مشغولی عمیق هستند که چگونه نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی شهری و شهروندی آماده کنند و راه و رسم مشارکت در مسائل اجتماعی را به آن‌ها بیاموزند (توپیاس^۴، ۱۹۹۷).

در زمینه تربیت شهروندی، آموزش‌های رسمی و غیررسمی و همچنین سازمان‌های مختلف می‌توانند تأثیرگذار باشند و باعث شوند شهروندان نقش پویاتری در مشارکت شهری و مفهوم شهروندی داشته باشند (صرافی و عبداللهی، ۱۳۸۷). از میان تمام مؤسسات دخیل در تربیت شهروندی، مدارس و برنامه‌ی درسی آن‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در این امر دارند (قلتاش، ۱۳۸۷). آموزش شهروندی در مدارس دانش‌آموزان را از سنین ابتدایی به مشارکت معنادار در جامعه و در نتیجه شهروندان فعال تبدیل می‌کند (آرندز و اسمیت^۵، ۲۰۱۸). از طریق آموزش

۱. Parkrer

۲. Merrifidd

۳. Marshal

۴. Thomas . s. dee

۵. Mei Hui Liu

۶. Summers

۷. Tobias

۸. Arendse & Smith

شهروندی در مدارس دانش‌آموزان از محیط اطراف، جامعه و مسائل اقتصادی پیرامون‌شان آگاه می‌شوند (کای، ۲۰۰۷). نوع برنامه‌ریزی آموزشی و برنامه‌ریزی درسی برای چنین تربیتی باید مشتمل بر اهداف و روش‌ها و محتوایی هماهنگ و همخوان باشد، در غیر این صورت انتظار برآمدن اهداف انتظاری بی‌پایه است (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۳). برنامه درسی تربیت شهروندی، بخشی از برنامه‌های درسی در تمامی کشورهای جهان است که یا به عنوان موضوع درسی جداگانه و مجزا یا بخشی از سایر عناوین درسی و یا در تعامل و پیوند با معیارهای برنامه درسی در مدارس ارائه می‌شود (آموزش شهروندی در اروپا، ۲۰۱۲). لذا پرداختن به تربیت شهروندی از طریق توجه به برنامه درسی و نظام آموزشی امکان‌پذیر است (تایسون و پارک، ۲۰۰۸)، تا دانش‌آموزان از طریق برنامه درسی با انواع مهارت‌های و برنامه‌های تربیت شهروندی آشنا شوند (فتحی واجارگاه و واحدچوکیده، ۱۳۸۵).

برنامه درسی و به خصوص محتوای کتب درسی نقش مؤثری در تربیت شهروندی دارند، با کاوشی در کتاب‌های درسی متوجه خواهیم شد که تا چه حد در این زمینه موفق بوده‌ایم (یوسف پور، ۱۳۸۸). همچنین در گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی به نقش معلم (مربی) به عنوان هدایت‌کننده و اسوه امین و بصیر در فرآیند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی اشاره شده است (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۱). در این میان باورهای معلمان نقش مهمی در شکل‌دهی به جریان یادگیری دارد.

باورهای معلمان نمایانگر سازه‌ای است که به نقش باور و اعتقادات معلمان در جریان یاددهی یادگیری اشاره دارد. عقاید و باورهای معلمان برای درک و بهبود فرایندهای آموزشی مهم است. آنها از نزدیک با استراتژی‌های خود محیط یادگیری دانش‌آموزان را شکل می‌دهند و بر انگیزش دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارند (بونر، دایهیل و ترکمان، ۲۰۱۹). طبق ادعا بایستا، پرستلی و رابینسون (۲۰۱۵)، باورهای فردی معلمان در مورد آموزش، اهداف و برنامه‌های آنها و زمینه و ماهیت یک تلاش اصلاحانه، همه در تصمیمات عملی آنها تأثیر می‌گذارد.

بیشتر تحقیقات انجام‌گرفته در زمینه تربیت شهروندی به بررسی آن در جوامع و تأثیرگذارهای مختلف در تقویت آن پرداخته‌اند؛ از جمله مرزوقی و رستمی (۱۳۹۶) با عنوان بررسی انتقادی تحقیقات مرتبط با تربیت شهروندی در نظام آموزش و پرورش ایران، ذهبیون، یوسفی و یارمحمدیان (۱۳۹۵) در تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه دوره دوم به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی بر عدم توزیع مناسب رفتارهای شهروندی در بین کتب اشاره داشته‌اند. فتحی واجارگاه و دیباواجاری (۱۳۸۱) در پژوهش: بررسی ویژگی‌های شهروند خوب برای جامعه ایران و میزان انطباق آن با برنامه درسی بیان می‌دارد که میزان توجه به تربیت شهروندی در کتب درسی در سطح مطلوبی قرار ندارد و در ایران عمده‌تاً توجه به افزایش آگاهی و شناخت دانش‌آموزان است تا افزایش توانایی و ارتقاء نگرش. همچنین قلتاش (۱۳۸۸) در پژوهشی به نتایجی تقریباً مشابه دست‌یافته و نشان داده تربیت شهروندی فعال در برنامه درسی دوره ابتدایی مورد غفلت واقع شده است.

با توجه به اهمیت تربیت شهروندی و نقش آموزش و پرورش به خصوص برنامه درسی، پژوهش حاضر قصد دارد ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان ابتدایی را بررسی نماید تا از این طریق زمینه مناسبی برای ارزیابی تربیت شهروندی در این دوره فراهم گردد.

سئوالات پژوهش

- ۱- ادراک معلمان از نقش برنامه درسی، در بهبود رفتارهای دانشی در دانش‌آموزان ابتدایی چگونه است؟
- ۲- ادراک معلمان از نقش برنامه درسی، در بهبود، رفتارهای فرهنگی - ملی در دانش‌آموزان ابتدایی چگونه است؟
- ۳- ادراک معلمان از نقش برنامه درسی، در بهبود، رفتارهای اجتماعی در دانش‌آموزان ابتدایی چگونه است؟
- ۴- ادراک معلمان از نقش برنامه درسی، در بهبود، شهروند الکترونیک در دانش‌آموزان ابتدایی چگونه است؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر کاربردی است که به روش توصیفی - پیمایشی انجام است. تحقیق پیمایشی در علوم تربیتی به منظور مطالعه شرایط موجود آموزش و پرورش و بررسی نیازهای آموزشی به کار برده می‌شود (دلاور، ۱۳۸۸). جامعه آماری پژوهش شامل کلیه آموزگاران شاغل دوره دوم ابتدایی شهر بیرجند به تعداد ۴۴۰ نفر در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ بود. با استفاده از جدول مورگان و به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای - تصادفی تعداد ۲۰۲ نفر به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. در مطالعات پیمایشی اندازه نمونه‌ای که لازم است مورد مطالعه قرار گیرد، برای گروه‌های اصلی تعداد ۱۰۰ نفر پیشنهاد شده است (دلاور، ۱۳۹۱). جهت نمونه‌گیری شهر بیرجند به چهار بخش شمال، جنوب، شرق و غرب تقسیم گردید و از هر خوشه، چندین مدرسه به صورت تصادفی انتخاب گردید. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی محتوایی آن طبق نظر اساتید مورد تأیید واقع شد، به طوری که پرسشنامه در اختیار چند تن از استادان علوم تربیتی قرار گرفت و پس از جمع‌آوری نظرات استادان، پرسشنامه نهایی متشکل از ۳۲ گویه و در چهار بعد رفتارهای دانشی (۷ گویه)، رفتارهای فرهنگی - ملی (۹ گویه)، رفتارهای اجتماعی (۹ گویه) و شهروند الکترونیک (۷ گویه) و بر اساس طیف لیکرت از ۱ (کاملاً مخالفم) تا ۵ (کاملاً موافقم) تنظیم و در بین مشارکت‌کنندگان در پژوهش توزیع شد. ضریب پایایی پرسشنامه مورد استفاده در پژوهش به روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۰۶ محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی بالا و مطلوب پرسشنامه است.

جدول ۱. ضریب آلفای کرونباخ مؤلفه‌های پرسشنامه

مؤلفه	ضریب آلفای کرونباخ
رفتارهای دانشی	۰/۷۹۲
رفتارهای فرهنگی - ملی	۰/۸۷۴
رفتارهای اجتماعی	۰/۸۸۰
شهروند الکترونیک	۰/۹۰۲
کل پرسشنامه	۰/۸۰۶

تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تحلیل داده‌های در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. آنالیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۱ انجام شد. در این بخش یافته‌های مربوط به هر یک از ابعاد تربیت شهروندی آمده است.

۱. ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی - رفتارهای دانشی:

جدول ۲. میانگین، انحراف معیار، مقدار t و میانگین رتبه‌ای مرتبط به رفتارهای دانشی

ردیف	کودکی که محتوای تدوین شده را گذرانده است می‌تواند:	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای
۱	به بررسی و نقد کارهای دیگران بپردازد	۳/۳۸	۱/۰۳۵	۱۲/۰۹۱	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۸۸۱
۲	برای کارهای خودش دلایل عقلانی بیاورد	۳/۵۶	۰/۹۶۶	۱۵/۶۵۶	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۰۶۴

۰/۹۲۵	۰/۰۰۰۱	۲۰۱	۱۳/۲۷۷	۰/۹۹۰	۳/۴۲	به درجه‌ای از خودآگاهی رسیده که توانمندی‌هایش را می‌شناسد	۳
۰/۷۶۲	۰/۰۰۰۱	۲۰۱	۱۰/۴۲۶	۱/۰۳۹	۳/۲۶	در مقابل خواسته‌های دیگران می‌تواند با ارائه دلایل عقلانی «نه» بگوید	۴
۰/۶۰۳	۰/۰۰۰۱	۲۰۱	۸/۶۷۵	۰/۹۸۹	۳/۱۰	دامنه کلماتش برای ابزار نظرو توضیح درباره نظرهایش کافی است	۵
۰/۰۵۴۴	۰/۴۴۳	۲۰۱	۰/۷۶۸	۱/۰۰۷	۲/۴۴	نسبت به وظایف نمایندگان مجلس و نهادهای تصمیم‌گیرنده آگاهی دارد	۶
۰/۳۷۱	۰/۰۰۰۱	۲۰۱	۵/۲۸۲	۰/۹۹۹	۲/۸۷	توانایی به‌کارگیری اطلاعاتش را برای یک مباحثه دارد	۷

نتایج جدول ۲ در خصوص میانگین رتبه‌های بعد رفتارهای دانشی نشان می‌دهد که گویه شماره ۲ برای کارهای خودش دلایل عقلانی بیاورد" بالاترین میانگین رتبه‌ای (۱/۰۶۴) و گویه ۶ "نسبت به وظایف نمایندگان مجلس و نهادهای تصمیم‌گیرنده آگاهی دارد" پایین‌ترین میانگین رتبه‌ای (۰/۰۵۴) را به دست آورده‌اند.

به منظور بررسی ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان از آزمون t- test تک نمونه‌ای استفاده شد. بدین منظور طبق جدول شماره ۳، در مؤلفه رفتارهای دانشی، میانگین مشاهده‌شده (۳/۱۵) با متوسط میانگین نمرات (۳) مقایسه شد. نتایج نشان داد که از دید معلمان برنامه درسی در بهبود رفتارهای دانشی مؤلفه‌های تربیت شهروندی، در سطح بالاتر از متوسط عمل کرده است ($t = ۳/۱۹$ ، $p < ۰/۰۱$).

جدول ۳. ادراک معلمان از رفتارهای دانشی (مؤلفه تربیت شهروندی) دانش‌آموزان

Test valuation=۳				متغیر
Sig	t	انحراف معیار	میانگین مشاهده‌ای	رفتارهای دانشی
۰/۰۰۲	۳/۱۹	۰/۶۶۹	۳/۱۵	

۲. ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی - رفتارهای فرهنگی-ملی:

جدول ۴. میانگین، انحراف معیار، مقدار t و میانگین رتبه‌ای مرتبط به رفتارهای فرهنگی-ملی

ردیف	کودکی که محتوای تدوین‌شده را گذرانده است می‌تواند:	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای
۱	اهمیت زبان رسمی کشور (فارسی) را می‌داند	۳/۵۳	۰/۹۹۹	۱۴/۷۰	۲۰۰	۰/۰۰۰۱	۱/۰۳۷
۲	با اماکن تاریخی شهر و استان خود آشنایی دارد	۳/۵۹	۰/۹۷۸	۱۵/۹۶	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۰۰۹
۳	با آداب شهر خود آشنایی دارد	۳/۷۴	۰/۸۸۲	۲۰	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۲۴۲
۴	با نحوه استفاده از وسایل همگانی (اتوبوس، تلفن و...) آشنایی دارد	۳/۷۹	۰/۸۷۱	۲۱/۱۵	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۲۹۷
۵	رهبر و رئیس‌جمهور و نماینده مجلس را می‌شناسد و نام آن‌ها را می‌داند	۳/۵۲	۰/۹۷۸	۱۴/۸۸	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۰۲۴
۶	با مفهوم عدالت آشنایی داشته و تفاوت آن را با برابری می‌داند	۳/۰۹	۱/۰۵۵	۸/۰۶۴	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۵۹۹
۷	به تفاوت‌های فرهنگی، قومی، زبانی و یا لهجه اطرافیان احترام می‌گذارد	۳/۳۵	۱/۰۰۸	۱۲/۰۷۲	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۸۵۶
۸	نمادهای موجود در پرچم ملی کشورش را می‌شناسد	۳/۸۹	۰/۸۷۴	۲۲/۶۱۷	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۳۹۱
۹	سرود ملی کشور را می‌داند و با احترام می‌خواند	۴/۱۴	۰/۸۱۵	۲۸/۷۴۴	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۶۴۸

نتایج جدول ۴ در خصوص میانگین رتبه‌های بعد رفتارهای فرهنگی-ملی نشان می‌دهد که گویه شماره ۹ "سرود ملی کشور را می‌داند و با احترام می‌خواند" بالاترین میانگین رتبه‌ای (۱/۶۴۸) و گویه ۶ "با مفهوم عدالت آشنایی داشته و تفاوت آن را با برابری می‌داند" پایین‌ترین میانگین رتبه‌ای (۰/۵۹۹) را به دست آورده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد (جدول شماره ۵) که در مؤلفه رفتار فرهنگی-ملی میانگین مشاهده شده (۳/۶۳) و متوسط میانگین نمرات (۳) است که این نتایج نشان می‌دهد از دید معلمان، برنامه درسی در بهبود رفتارهای فرهنگی-ملی دانش‌آموزان، از سطح متوسط، بالاتر عمل کرده است ($t = ۱۳/۴۴$ ، $p < ۰/۰۱$).

جدول ۵. ادراک معلمان از رفتارهای فرهنگی-ملی (مؤلفه تربیت شهروندی) دانش‌آموزان

Test valuation=۳				متغیر
Sig	t	انحراف معیار	میانگین مشاهده‌ای	
۰/۰۰۰۱	۱۳/۴۴	۰/۶۶۵	۳/۶۳	رفتارهای فرهنگی-ملی

۳. ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی - رفتارهای اجتماعی:

جدول ۶. میانگین، انحراف معیار، مقدار t و میانگین رتبه‌ای مرتبط به رفتارهای اجتماعی

ردیف	کودکی که محتوای تدوین شده را گذرانده است می‌تواند:	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای
۱	در فعالیت‌های گروهی مشارکت فعال دارد	۳/۹۳	۰/۷۹۸	۲۵/۵۵۳	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۴۳۵
۲	برای پاکیزگی کلاس و محیط‌زیست خود اهمیت قایل است	۳/۸۶	۰/۹۰۷	۲۱/۴۰۸	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۳۶۶
۳	به هم‌کلاسی‌ها و معلمان احترام می‌گذارد	۳/۸۵	۰/۹۲۹	۲۰/۶۷۲	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۳۵۱
۴	با مشاغل مختلف آشنایی داشته و برای آن‌ها احترام قائل است	۳/۵۳	۰/۹۷۲	۱۵/۱۹۰	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۰۳۹
۵	آراستگی ظاهری را رعایت می‌کند	۳/۸۴	۰/۹۲۷	۲۰/۵۵۷	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۱/۳۴۱
۶	صبوری و بردباری در برابر مسائل مختلف دارد	۳/۱۴	۱/۰۴۵	۸/۸۱۹	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۶۴۸
۷	مفهوم پس‌انداز و مدیریت مالی دارد	۳/۰۵	۱/۰۹۵	۷/۲۵۷	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۵۵۹
۸	اعتماد به نفس دارد	۳/۳۹	۰/۹۸۸	۱۲/۸۸۶	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۸۹۶
۹	توانایی کنترل احساسات از جمله خشم و عصبانیت را دارد	۲/۹۶	۱/۰۵۷	۶/۲۵۵	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۴۶۵

نتایج جدول ۶ در خصوص میانگین رتبه‌های بعد رفتارهای اجتماعی نشان می‌دهد که گویه شماره ۱ "در فعالیت‌های گروهی مشارکت فعال دارد" بالاترین میانگین رتبه‌ای (۱/۴۳۵) و گویه شماره ۹ "توانایی کنترل احساسات از جمله خشم و عصبانیت را دارد" پایین‌ترین میانگین رتبه‌ای (۰/۴۶۵) را به دست آورده‌اند. همچنین طبق جدول شماره ۷، در مؤلفه رفتارهای اجتماعی میانگین مشاهده شده (۳/۵۱) و متوسط میانگین نمرات (۳) است که این امر نشان می‌دهد که از نگاه معلمان، برنامه درسی در بهبود رفتارهای اجتماعی از مؤلفه‌های تربیت شهروندی، در سطح متوسط بالاتر ایفا نقش کرده است ($t = ۱۰/۴۶۲$ ، $p < ۰/۰۱$).

جدول ۷. ادراک معلمان از رفتارهای اجتماعی (مؤلفه تربیت شهروندی) دانش‌آموزان

Test valuation=۳				متغیر
sig	t	انحراف معیار	میانگین مشاهده‌ای	
۰/۰۰۰۱	۱۰/۴۶۲	۰/۶۹۴	۳/۵۱	رفتارهای اجتماعی

۴. ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود شهروند الکترونیک:

جدول ۸. میانگین، انحراف معیار، مقدار t و میانگین رتبه‌ای مرتبط به شهروند الکترونیک

ردیف	کودکی که محتوای تدوین شده را گذرانده است می‌تواند:	میانگین	انحراف معیار	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه‌ای
۱	توانایی کار با ویندوز (روشن و خاموش کردن) را دارد	۳/۴۶	۱/۱۰۲	۱۲/۳۸۴	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۹۶۰
۲	توانایی کار با نرم‌افزارهای کاربردی ساده را دارد	۳/۳۱	۱/۰۷۷	۱۰/۷۰۹	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۸۱۱
۳	توانایی کار با اینترنت را دارد	۳/۲۰	۱/۰۸۱	۹/۳۰۰	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۷۰۷
۴	توانایی جستجو اطلاعات، کالاها و خدمات در محیط وب را دارد	۲/۸۹	۱/۰۶۶	۵/۲۷۶	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۳۹۶
۵	توانایی کار با سایت‌های مختلف را دارد	۲/۸۱	۱/۰۴۶	۴/۳۰۲	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۳۱۶
۶	توانایی ارسال پیام و کار با نرم‌افزارهای پیام‌رسان (تلگرام، ایمیل و...) دارد	۳/۳۰	۱/۱۰۳	۱۰/۳۳۳	۲۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۸۰۱
۷	با خطرات احتمالی لو رفتن اطلاعات شخصی در فضای اینترنت آشنایی دارد	۲/۵۴	۱/۰۸۸	۰/۵۸۲	۲۰۱	۰/۵۶۱	۰/۰۴۴

نتایج جدول شماره ۸ در خصوص میانگین رتبه‌ای بُعد شهروند الکترونیک نشان می‌دهد که گویه شماره ۱ "توانایی کار با ویندوز (روشن و خاموش کردن) را دارد" بالاترین میانگین رتبه‌ای (۰/۹۶۰) و گویه شماره ۷ "با خطرات احتمالی لو رفتن اطلاعات شخصی در فضای اینترنت آشنایی دارد"، پایین‌ترین میانگین رتبه‌ای (۰/۰۴۴) را به دست آورده‌اند.

همچنین طبق جدول شماره ۹، در مؤلفه شهروند الکترونیک میانگین مشاهده شده (۳/۰۷) و متوسط میانگین نمرات (۳) است که این امر نشان می‌دهد که از نگاه معلمان، برنامه درسی در بهبود تربیت شهروند الکترونیک در حد مطلوب عمل نکرده است ($t = ۱/۲۷$ ، $p > ۰/۰۱$).

جدول ۹. ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در تربیت شهروند الکترونیک

Test valuation=۳				متغیر
sig	t	انحراف معیار	میانگین مشاهده‌ای	شهروند الکترونیک
۰/۲۰۳	۱/۲۷	۰/۸۵۷	۳/۰۷	

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش‌آموزان ابتدایی انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از دیدگاه معلمان ابتدایی، برنامه درسی این دوره در بهبود مؤلفه تربیت شهروندی رفتارهای دانشی در سطحی بالاتر از متوسط عمل کرده است. این یافته با یافته‌های مجل چوبقلو (۱۳۸۷) که نشان داد برنامه درسی دوره ابتدایی در حیطه تربیت شهروندی از مطلوبیتی برخوردار نیست و یا یافته‌های بدایان و ناطقی (۱۳۹۵) که نشان دادند مهارت‌های شهروندی فردی در حوزه کسب علم و دانش جزو برنامه‌های مغفول برنامه درسی است، همسو نمی‌باشد. یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که از دیدگاه معلمان ابتدایی، برنامه درسی این دوره در بهبود مؤلفه تربیت شهروندی رفتارهای فرهنگی-ملی در سطح بالاتر از متوسط عمل کرده است. این یافته با یافته‌های منصوری و همکاران (۱۳۹۴) که نشان داد نظام آموزشی و برنامه

درسی در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان دوره ابتدایی کارایی ندارند و به آن بی‌توجه هستند و با یافته‌های بدایان و ناطقی (۱۳۹۵) که نشان دادند مهارت‌های شهروندی فرهنگی جزو برنامه‌های مغفول برنامه درسی است؛ و با یافته‌های ضیایی و همکاران (۱۳۹۷) که نشان دادند برنامه درسی علوم اجتماعی دوره ابتدایی فاقد برخی از مؤلفه‌های بُعد فرهنگی است همسو نمی‌باشد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از دیدگاه معلمان ابتدایی، برنامه درسی این دوره در بهبود مؤلفه تربیت شهروندی رفتارهای اجتماعی در سطح بالاتر از متوسط عمل کرده است. این یافته با نتایج حسن‌زاده و همکاران (۱۳۹۷) که نشان دادند برنامه‌های پرورشی بر جامعه‌پذیری دانش‌آموزان دوره ابتدایی تأثیر دارد، همسو است و با یافته‌های بدایان و ناطقی (۱۳۹۵) که نشان دادند مهارت‌های شهروندی بُعد اجتماعی جزو برنامه‌های مغفول برنامه درسی است؛ و پژوهش فرونی‌شهرجینی و همکاران (۱۳۹۵) که نشان دادند یکی از چالش‌های اساسی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، عدم تناسب محتوا و اهداف برنامه درسی با هدف‌های تربیت شهروند اجتماعی است، همسو نیست.

یافته‌های پژوهش نشان داد که از نگاه معلمان، برنامه درسی در تربیت شهروند الکترونیک در سطح مطلوب عمل نکرده است. این یافته با یافته‌های رستگار و قاسمی (۱۳۹۷) همسو نیست. با توجه به گویه‌های ذکر شده در این مؤلفه که هم‌راستا با اهداف درس سواد رسانه‌ای دوره ابتدایی بود می‌توان برای استدلال و بحث در این مؤلفه به نتایج پژوهش‌های زمینه سواد رسانه‌ای نیز توجه نمود؛ از این نظر نتایج پژوهش در این مؤلفه با نتایج پژوهش هادیان و مؤذن (۱۳۹۷) همسو است.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از دیدگاه معلمان ابتدایی، دانش‌آموزان در مؤلفه‌های تربیت شهروندی رفتارهای دانشی، رفتارهای فرهنگی-ملی، رفتارهای اجتماعی و شهروند الکترونیک که نتیجه برنامه درسی مبتنی بر محتوای کتب درسی، در سطح بالاتر از متوسط قرار دارند و از طرفی به‌صورت متعادل در زمینه‌های تربیت شهروندی رشد نکرده‌اند. این یافته با پژوهش یآوری و همکاران (۱۳۹۲)، بدایان ناطقی (۱۳۹۵) و ذهبیون و همکاران (۱۳۹۵) که بیان می‌دارند توجه متوازن و متعادل به برنامه درسی صورت نگرفته است و مهارت‌های شهروندی به‌صورت مطلوب در ابتدایی بازتاب ندارد، همخوانی دارد. همچنین با یافته‌های پژوهش مجلل چوپقلو (۱۳۸۷) در زمینه عدم رشد مؤلفه‌های تربیت شهروندی هم سو است.

در توضیح این یافته‌ها می‌توان بیان داشت که ادراک و برداشت معلمان به عنوان یکی از عناصر برنامه درسی با دیدگاه جامعی که نسبت به تربیت شهروندی در دوره ابتدایی وجود دارد، می‌تواند تفاوت داشته باشد. کما اینکه در پژوهش حاضر ادراک معلمان نشان دهنده نقش مؤثر و مطلوبیت نسبی برنامه درسی تربیت شهروندی در دوره ابتدایی است؛ ولی پژوهش‌هایی که به بررسی برنامه درسی تربیت شهروندی به طور کلی پرداخته‌اند در بعضی مولفه‌ها همچون مولفه‌های هویت ملی، رفتارهای دانشی و فرهنگی ملی با یافته‌های پژوهش حاضر همخوانی ندارد. ادراک معلمان متأثر از عوامل گوناگونی فردی و اجتماعی است و باورهای قبلی در ادراک بسیار تأثیر گذارند (بایستا، پرستلی و رابینسون، ۲۰۱۵). این برداشت‌ها و باورهای فردی معلمان و تناقض آن در بعضی مولفه‌ها با پژوهش‌های مذکور می‌تواند نشأت گرفته از دیدگاه و باورهای قبلی افراد نیز باشد. البته که این باورها در فرآیند یاددهی-یادگیری نقش مهمی دارند و ادراک به عنوان شکل دهنده نگرش معلم نسبت به سیستم آموزشی در فعالیت و اثربخشی کاری او تأثیرگذار است (بونر، دایهیل و ترکمان، ۲۰۱۹). در پایان بر اساس نتایج پژوهش پیشنهاد می‌گردد: تربیت شهروند الکترونیک به کمک تلفیق در برنامه درسی دروس مختلف مورد توجه ویژه قرار گیرد و معلمان نیز در برجسته‌سازی و توجه به آن تلاش نمایند. همچنین با برگزاری کارگاه‌ها و سلسله نشست‌هایی در باب آشنایی با کاربردهای فضای مجازی در یادگیری، نگرش و ادراک معلمان نسبت به مولفه‌های تربیت شهروندی به خصوص شهروند الکترونیک را بهبود بخشند.

- احمدی، سیروس؛ حیدری، آرمان؛ زارعی، محبوبه (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی رابطه‌ی اعتماد اجتماعی و تحقق شهروند الکترونیک در شهر یاسوج. مطالعات جامعه‌شناختی شهری، ۶(۲۰)، ۴۹-۶۸.
- اسماعیلی، محمد (۱۳۸۶). بررسی مقایسه‌ای میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی در شهر اصفهان. دو هفته‌نامه پرتو مهر، سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان.
- بدایان، محمود؛ ناطقی، فائزه (۱۳۹۵). مهارت‌های شهروندی مغفول در برنامه‌ی درسی دوره ابتدایی ایران. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۲(۲۲)، ۱-۱۲.
- حسن‌زاده، نعمت؛ اسماعیلی شاد، بهرنگ؛ سلیمانپور عمران، محبوبه (۱۳۹۷). تأثیر برنامه‌های پرورشی بر جامعه‌پذیری دانش‌آموزان ابتدایی. فصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۶(۶)، ۶۹-۷۸.
- دلاور، علی (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی. انتشارات پیام نور.
- دلاور، علی (۱۳۹۱). مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی. تهران، رشد.
- ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۱). آموزش شهروندی. مجله رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۱۹، ۵۸-۵۱.
- ذهبیون، شهلا؛ یوسفی، علیرضا؛ یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی متوسطه دوره دوم به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی. پژوهش در برنامه‌ی درسی، ۲(۲۳)، ۱۳۶-۱۴۷.
- رضایی، مریم؛ احمدی، غلامعلی؛ امام‌جمعه، سیدمحمدرضا؛ نصری، صادق (۱۳۹۷). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش برای توسعه پایدار در برنامه‌ی درسی علوم اجتماعی دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه‌ی درسی، ۲(۳۰)، ۲۸-۴۲.
- شارع‌پور، محمود (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- صرافی، مظفر؛ عبداللهی، مجید (۱۳۸۷). تحلیل مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین، مقررات و مدیریت کشور. مجله پژوهش‌های جغرافیایی، ۴۰(۶۳)، ۱۱۵-۱۳۴.
- عزیزی، سیدمحسن؛ مختاری، منصوره؛ لیاقتدار، محمدجواد (۱۳۹۳). ابعاد تربیت شهروندی در کتاب‌های دوره پیش‌دبستانی از دید مربیان این دوره. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۵(۳)، ۳۱-۵۴.
- فالکس، کیث (۱۳۹۰). شهروندی. مترجم محمدتقی دلفروز. تهران، انتشارات کویر، چاپ دوم.
- فتحی‌وارجارگاه، کوروش؛ واحدچوکده، سکینه (۱۳۸۵). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی پنهان. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۵(۱۷)، ۹۳-۱۳۲.
- فرمehینی فراهانی، محسن (۱۳۸۹). تربیت شهروندی. تهران، نشر آبیژ.
- فزونی شره‌جینی، رضا؛ پیری، موسی؛ اسدیان، سیروس (۱۳۹۵). چالش‌های برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در تربیت شهروندی-اجتماعی بر اساس مدل تایلر. دو فصلنامه نظریه و عمل برنامه‌ی درسی، ۴(۷)، ۵۵-۸۰.
- قلتاش، عباس (۱۳۸۷). نقد و بررسی عناصر برنامه‌ی درسی در رویکرد پیشرفت‌گرا و محافظه‌کار تربیت شهروندی. دانش و پژوهش در علوم تربیتی، ۸(۲)، ۷۰-۵۸.
- قلتاش، عباس (۱۳۸۸). مطالعه رویکردهای آموزش شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره ابتدایی ایران و طراحی مدل شهروندی برنامه‌ی درسی. پایان‌نامه دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵). آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۱۷.
- مجل چوبقلو، محمدعلی (۱۳۸۷). تحلیل برنامه‌ی درسی اجرایشده مقطع ابتدایی نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران از بعد تربیت شهروندی. پژوهشنامه تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، ۵(۱۷)، ۱-۳۳.
- محسنی، رضاعلی (۱۳۸۹). ابعاد و تحلیل حقوق شهروندی؛ راه‌کارهایی برای تربیت و آموزش حقوق شهروندی. مجله مطالعات سیاسی، ۳(۱۰)، ۱۱۷-۱۴۴.
- محمدجانی، ابراهیم؛ زارعی‌زوارکی، اسماعیل؛ مفیدی، فرخنده (۱۳۹۲). بررسی جایگاه شهروند الکترونیک در کتاب کاروفناوری پایه ششم ابتدایی. فصلنامه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۳(۳)، ۷۱-۸۸.

- منصوری، سیروس؛ عابدینی بلترک، میمنت؛ پنجه بند، سیدیوسف؛ بانصاف، اسماعیل (۱۳۹۴). *تاثیر برنامه درسی بر شکل‌گیری هویت ملی*. فصلنامه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. ۵(۵)، ۱۱۱-۱۳۴.
- کامیابی، میترا؛ فروغی ابری، احمدعلی؛ یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۷). *شناسایی تغییرات ضروری در زیرساخت فرهنگی جهت حرکت به سمت یادگیری مادام‌العمر: دیدگاه استادان*. فصلنامه تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۷(۱)، ۶۰-۷۱.
- هادیان، مجتبی و مصطفی مودن (۱۳۹۷). *تحلیل محتوای کتب تفکر و پژوهش و مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم دبستان بر اساس میزان توجه به آموزش سواد رسانه‌ای*. دومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه‌شناسی ایران، تهران، موسسه برگزار کننده همایش‌های توسعه محور دانش و فناوری سام ایرانیان.
- یآوری، زهرا؛ کشتی‌آزای، نرگس؛ احمدی، غلامرضا (۱۳۹۲). *تدوین اهداف برنامه درسی در دوره متوسطه با تاکید بر تربیت شهروندی*. فصلنامه علمی-پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۴(۱)، ۱۴۷-۱۶۶.
- یوسف‌پور، علیرضا (۱۳۸۸). *مؤلفه‌های تربیت شهروندی در کتب درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه بیرجند.
- Arendse, A., & Smith, J. (2018). *Economic Transformation and Emancipation through Active Citizenship Education*. *Education in Modern Society*, 45.
- Biesta, G., Priestley, M., & Robinson, S. (2015). *The role of beliefs in teacher agency*. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 21(6), 624-640.
- Bonner, S. M., Diehl, K., & Trachtman, R. (2019). *Teacher belief and agency development in bringing change to scale*. *Journal of Educational Change*, 1-22.
- Citizenship Education in Europe. (2012). *Education, Audiovisual and Culture Executive Agency*.
- Dee, Thomass. (2004). *Are there Civic Return to Education?* *International journal Educational Research*. Vol. 88, No. 9-10.
- Julie.nelson, david kerr, (2005). *Active citizenship: definitions, goals and practices, international review of curriculum and assessment framework*.
- Kuye, J. O. (2007): *The role of public administration in leadership and governance: A review of civics, citizenship and political education*. *Journal of Public Administration*, ۴۲(۷)، ۵۹۷-۶۱۳.
- Liu, Meihui. (2001). *The Development of Civic Values: Case study of Taiwan*. *International Journal of Education Research*. Vol. 35. No. 1.
- Merrifidd. H. (1997). *Citizenship Education parent involvement*. BERA
- Parkrer, gavin (2000). *Citizenship, contingency and countryside. rights, culture, land and the environment*. London and new York: routledge.
- Rivelli, S. (2010). *Citizenship education at high school A comparative study between Bolzano and Padova (Italy)*. Free University of Bolzano- Bozen- Faculty of education, Viale Ratisbona 16, Bressanone 39042. *Procedi social and Behavioral sciences* 2: 4200-۴۲۰۷.
- Summers, Jacqueline Y .(2002). *A Proposal Model for Anchorage Adult Civic Education*. *Unpublshed Master of Education Thesis*.
- Tobias, R. (1997). *The boundaries of education for active citizenship: institutional and community context*. SECUTER AOTEARO, New Zealand.
- Tyson, C. A., & Park, S. C. (2008). *Civic education, social justice and critical race theory*. *The Sage handbook of education for citizenship and democracy*, 355-366.